

Arkeologisk schaktningsövervakning

Ekolsunds slottsträdgård

Lämningar efter vattenkonster

Raä 125:1
Husby-Sjutolft
Enköpings kommun
Uppland

Anna Ölund

Arkeologisk schaktningsövervakning

Ekolsunds slottsträdgård

Lämningar efter vattenkonster

**Raä 125:1
Husby-Sjutolft
Enköpings kommun
Uppland**

Anna Ölund

Omslagsbild: Utdrag av ägomätning av Lars Lindgren upprättad 1725. B29-2:1 Lantmäteristyrelsens arkiv.

Upplandsmuseets rapporter 2010:17
ISSN 1654-8280

Planer, renritning och foto där inget annat anges; Anna Ölund. Planernas överkant är mot norr, om inget annat anges.

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/1674

© Upplandsmuseet, 2010

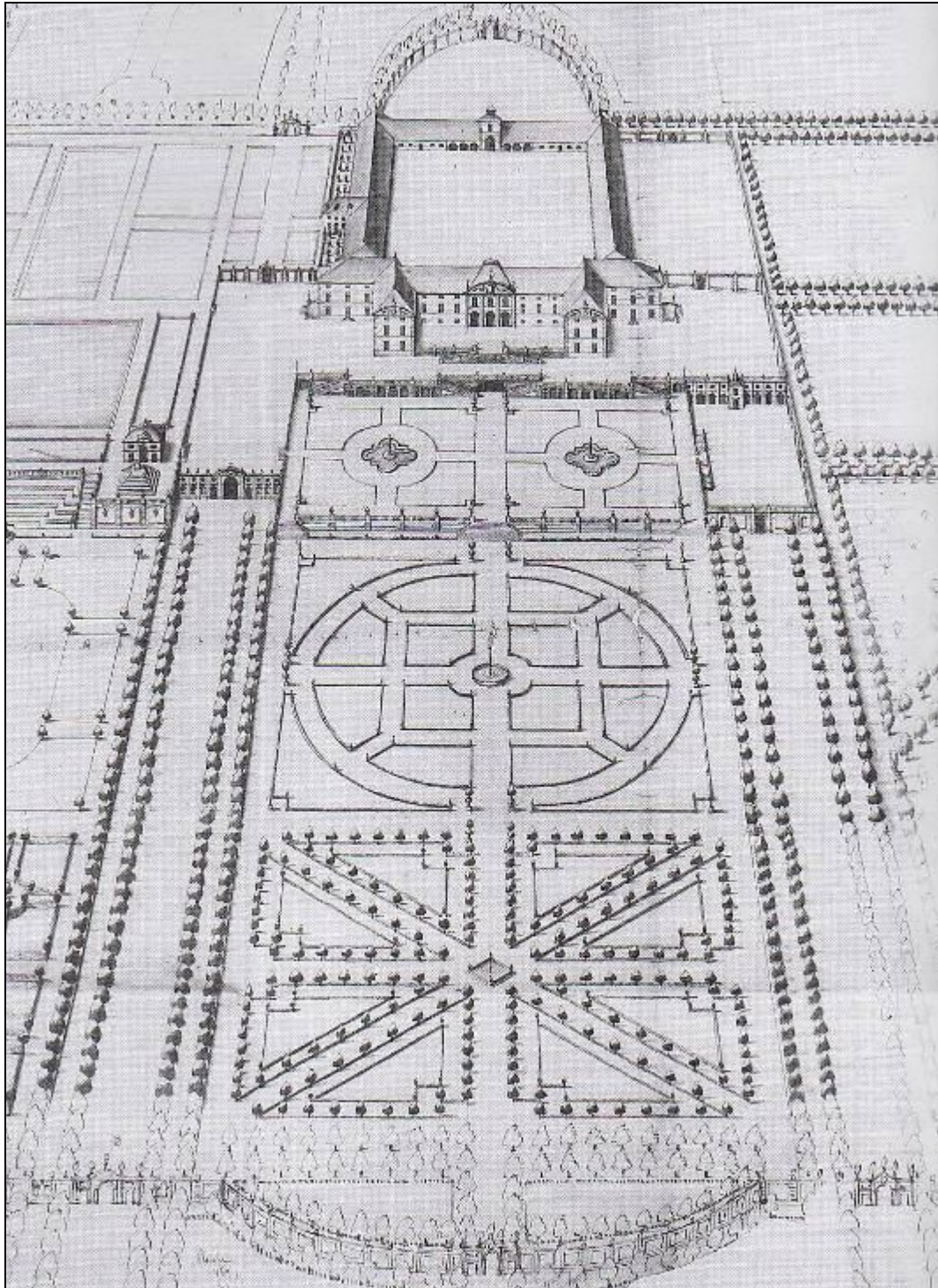

Upplandsmuseet, S:t Eriks gränd 6, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00. Telefax 018 - 69 25 09
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Inledning	7
Bakgrund	8
Tidigare arkeologiska undersökningar	8
Ekolsunds slott	9
Trädgårdsanläggningen	10
Undersökningen – genomförande och resultat	18
Arbetsföretaget	18
Schakt	19
Fynd	28
Diskussion	30
Sammanfattning	34
Referenser	35
Litteratur	35
Övriga källor	36
Administrativa uppgifter	36

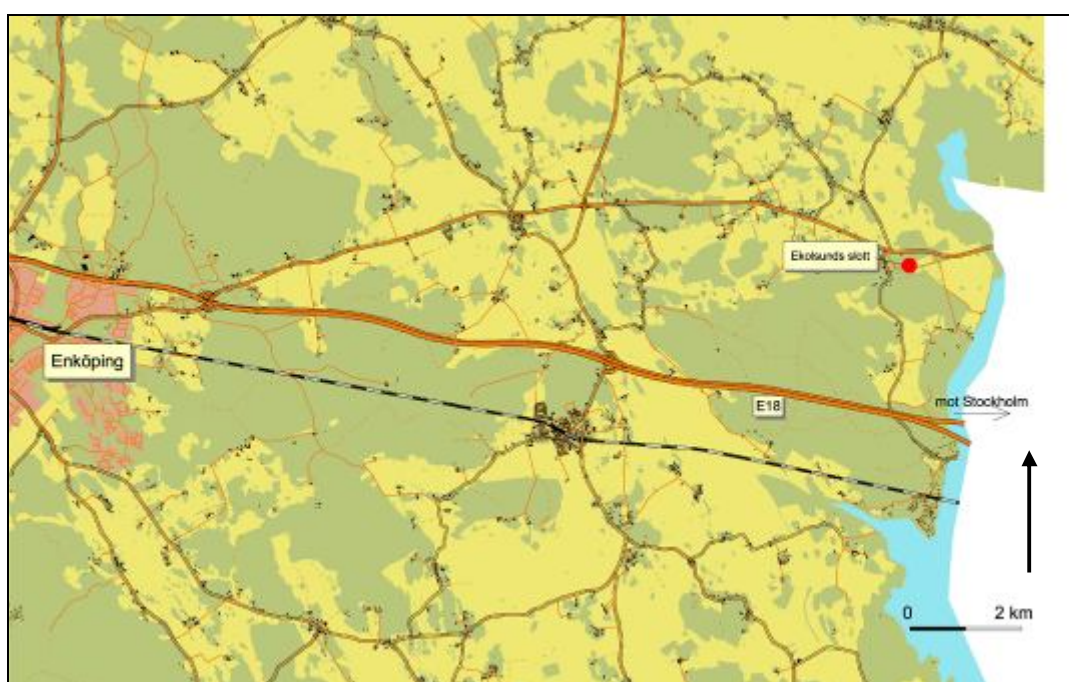

Figur 1. Detalj av perspektivritning över Ekolsunds slott och trädgård upprättad av Jean de la Vallée omkring 1652. Ur Olausson 1997. Nationalmuseum.

Inledning

Under mars och april månad 2010 utförde Upplandsmuseets arkeologiska avdelning en schaktningsövervakning i Ekolsunds slottsträdgård, Raä 125:1 i Husby-Sjutolfts socken, Uppland. Övervakningen utfördes i samband med schaktgrävning för nedläggning av VA-ledningar, efter beställning från Teknikförvaltningen i Enköpings kommun. Arbetet skedde efter beslut från kulturmiljöenheten på länsstyrelsen i Uppsala län (dnr 431-722-10, beslutsdatum 2010-02-22). Målsättningen med det arkeologiska arbetet var att dokumentera lämningar efter trädgårdskonst i den mån sådana fanns bevarade. Arbetet utfördes av Anna Ölund som också författat rapporten.

Figur 2. Översiktskarta som visar Ekolsunds slotts förhållande till Enköping.

Schaktningsövervakningen skedde endast inom det byggnadsminnesförklarade området vid Ekolsunds slottsträdgård (se figur 12). Syftet med den arkeologiska schaktningsövervakningen var att klarlägga om det fanns bevarade lämningar efter 1600-talets trädgårdsanläggning där bl.a. spår av vattenkonster skulle kunna påträffas.

Bakgrund

Ekolsunds slott ligger ca en mil öster om Enköping i Husby-Sjutolft socken, Enköpings kommun. Den södra delen av Husby-Sjutolfts socken har från medeltid och framåt påverkats av det stora Ekolsundsgodset som medfört en omstrukturering av landskapet till ett storskaligt herrgårdslandskap. Ekolsund har varit en av Mälardalens största egendomar med ett trettiotal underlydande gårdar i flera olika socknar (Anttila & Flygare 1993, s 228ff). Landskapet öster om slottet ned mot Ekolsundsviken utgörs av flacka strandängar medan området söder om slottet är mer kuperat med småbruten terräng. För en orienteringsplan över slottet och dess omgivning hänvisas till figur 12.

Figur 3. Flygbild över Ekolsunds slott 1947. Flygtrafik AB. FLY1457, Upplandsmuseet

Slottet utgörs idag av två L-formade huskroppar, den södra och den norra flygeln. Dessa flyglar är byggda av sten i två och en halv våning. Mellan flyglarna på slottets baksida löper två svängda envåningslängor, exedran, samt på motsatt sida en balustradprydd terrassmur. Slottets byggnader inramar en stor gårdsplan, en cour d'honneur (Byggnadsminnen 1961-1978, s 37). Till slottsmiljön hör även den storslagna parkanläggningen. Sedan 1969 är anläggningen byggnadsminne och skyddet avser byggnadernas exteriör, interiör samt fast inredning i huvudbyggnaderna. I byggnadsminnet ingår även en viss del av slottsparken (se figur 12, Byggnadsminnen 1961-1978).

Tidigare arkeologiska undersökningar

Inga tidigare arkeologiska insatser har gjorts inom Ekolsunds slottsanläggning. I den mån antikvarisk medverkan skett i samband med olika arbeten vid slottet har den varit av byggnadsantikvarisk art.

Trädgårdsarkeologiska undersökningar är fortfarande relativt ovanliga i Sverige och begreppet trädgårdsarkeologi aktualiserades först på 1990-talet. Den nya Kulturminneslagen (1988:950) kom att gälla även parker och trädgårdar, ett skydd som dessa miljöer inte erhållit innan. ICOMOS

Florensdokument från 1982 kom också att sätta fokus på vikten av bevarandet av historiska parker och trädgårdar (Bonnier & Lundquist 1994).

Trädgårdsarkeologiska undersökningar i Mälardalen har ibland gjorts genom samarbete mellan arkeologer och personal på Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU). Detta var fallet vid de trädgårdsarkeologiska undersökningarna vid Skytteanska trädgården i Uppsala (Syse 2000), vid Grönsö trädgård (Kjellberg & Frost 2009) samt vid Strömsholms slott (Frost & Johansson 2000).

Ekolsunds slott

Det ursprungliga Ekolsund härstammar från 1300-talet då gårdsanläggningen låg på en holme i Hjälstaviken, ett stycke ifrån den nuvarande slottsbyggnaden. År 1542 kom godset genom byte och köp i Gustav Vasas ägo. Godset donerades av Gustav II Adolf till fältmarskalk Åke Tott år 1624. Tott började uppföra en ny gårdsanläggning på byn Härvestas plats där dagens slottsbyggnad är belägen. Under Åke Totts tid byggdes den norra flygeln, sannolikt efter ritningar av Simon de la Vallée. Projektet att bygga ut Ekolsund övertogs av sonen Clas Tott och år 1661 påbörjades anläggandet av den södra flygeln och slottsparken efter ritningar av Nicodemus Tessin d.ä. (Bygd att vårda 1984, s 47f). En imponerande barockträdgård anlades under Clas Totts tid på slottet (1640-1652 och 1654-1670) Åren 1652-53 innehades slottet av Magnus Gabriel de la Gardie (Lagerström et al 1998, s 4).

Figur 4. Gravyr över Ekolsunds slott och parkanläggning från 1600-talets andra hälft. Den påkostade franskinspirerade parken kunde stoltsera med vattenkonster, vidsträckt parterrer och alléer. Från Erik Dahlberghs *Suecia Antiqua et Hodierna*, band 1:90. Kungliga biblioteket.

Under 1700-talet kom Ekolsund åter kunglig ägo och under århundradet fick anläggningen sitt nuvarande utseende. De svängda envåningslängorna, exedran, som sammanbinder flygelbyggnaderna uppfördes 1739 efter ritningar av arkitekt Carl Hårleman. År 1747 erhöll Gustav III Ekolsund i faddergåva och strax därpå påbörjades en omfattande upprustning av slottets interiör

under ledning av arkitekterna Carl Fredric Adelcrantz och Jean Eric Rehn (Bygd att vårda 1984, s 47f). För första gången fick också Gustav III möjligheten att omsätta sitt stora intresse för landskapsarkitektur i planer och konkreta anläggningar. Den engelska landskapsparken som utvecklades i England under 1700-talet kom att inspirera Gustav III. Dock stannade planerna för Ekolsunds del till största delen på pappret (Olausson 1993). När Gustav III fick tillgång till Drottningholm förflyttades intresset till den nya anläggningen samt till Haga och Gripsholm och en nedgångsperiod för Ekolsund inleddes. Slottet såldes 1785 till familjen Seton och mycket av den gamla slottsparken togs bort. Parken blev mer nyttoinriktad och kaskader och övriga vattenkonster revs, liksom boskéer (Lagerström et al 1998, s 92).

Från 1800-talets romantiska period vittnar de i parken ditflyttade runstenarna Raä 88:1-2 (Husby-Sjutolft) som finns uppställda vid infarten till den södra allén. I början av 1900-talet köptes anläggningen av ett konsortium som skiljde slottet och parken från skogs- och jordbruksmarken, vilket varit basen i den ursprungliga kungsgårdens produktion. 1917 köptes slottet och parken av Carl Kempe som påbörjade en omfattande upprustning både av byggnaderna och dess interiörer, samt av det som fanns kvar av parken. Kempe var mycket dendrologiskt intresserad och anlade ett arboretum söder om slottet, med främsta syfte att testa olika barrträds lämplighet i trakten. Carl Kempes döttrar Diana Tolstoy och Veronica Björling lät under sin tid på slottet få beta i parken för att hålla efter slyet (Lagerström et al 1998). Sedan 2002 ägs slottsanläggningen av Raija Axell Ohlin och en omfattande restaurering av anläggningen pågår. I slottet anordnas fester, konferenser och boende och här finns idag även hälsoföretaget Heart Center.

Figur 5. Herrskap vid Ekolsunds slott vid senare delen av 1800-talet. Oljemålning av Carl Stefan Benett 1800-1887.

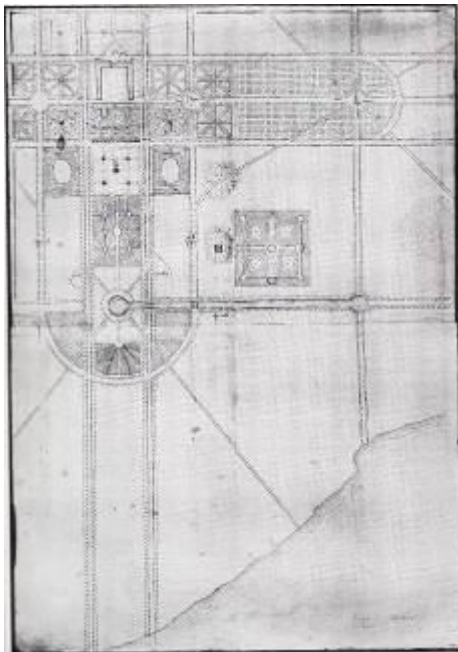
Trädgårdsanläggningen

Barockträdgården

Under hela stormaktstiden var Sveriges kungahus och adel sysselsatta med en byggnadsverksamhet av aldrig tidigare skådad omfattning. Detta inbegrep inte bara den ståndsmässiga bostaden utan hela miljön med trädgården inräknat. Trädgården hade en central position som platsen för konversation, kon-

templation och rekreation (Dahl 1995, s 235, Lindahl 1996, s 75ff). Under drottning Kristinas regeringstid skulle Sverige uppleva ett enormt kulturellt uppsving. Detta kom framförallt i uttryck inom trädgårdskonsten. År 1648 inkallades den kungliga franska trädgårdsmästaren André Mollet till Stockholm. Mollet insatser för den svenska trädgårdskonsten kom att markera övergången mellan renässansen och barocken. Den nya trädgårdskonsten avvek markant från allt man i Sverige tidigare sett. Stora anläggningar ritades upp med betoning på de estetiska dimensionerna. Stor tonvikt lades på proportioner och längdaxlar där grundformen utgjordes av en rektangel med kvarter ofta med en exedra i fonden och kringgårdar av dubbla alléer (Olausson 1997, s 159f). Parallellt med det franska inflytandet kom vid samma tid inspiration från en helt annan typ av trädgårdskonst med rötterna i den tyska senrenässansen. Denna mer fria trädgård föredrogs av Jacob och Magnus De la Gardie och anlades vid bl.a. Jacobsdal (nuvarande Ulriksdal). I denna trädgårdskonst var detaljerna viktigare än helheten med ett överflöd av skulpturer och grottor (Olausson 1993, s 162).

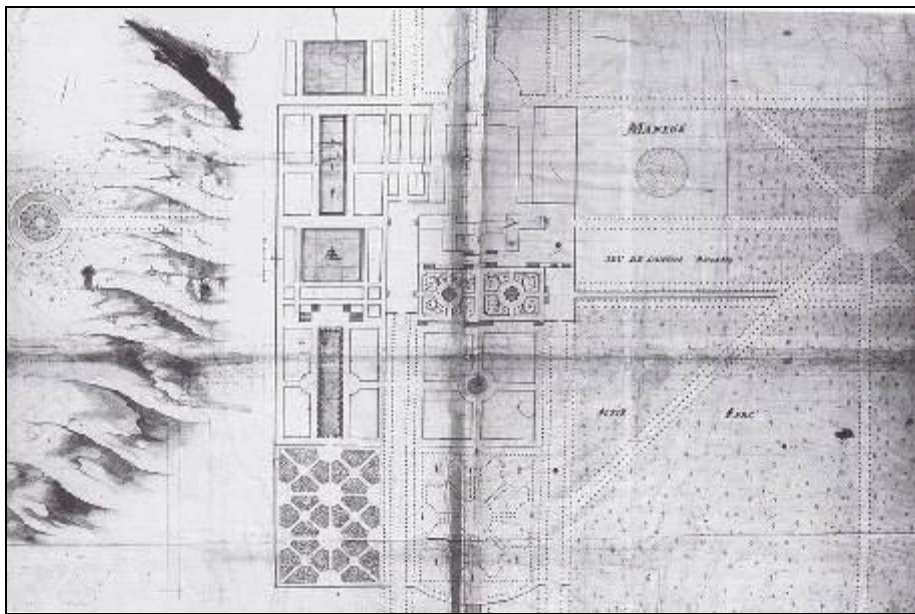
Den nya tidens ideal ställde stora krav på utformandet av en trädgårdsanläggning. Tekniskt sett innebar anläggandet av en barockträdgård samma slags problem som samtidens befästningar, med krav om kunskap kring lantmäteri, vattenkonst och byggnation. Det gällde att i trädgårdsanläggningen planera för vattnets transport så att trycket var tillräckligt högt när det nådde fontäner. Trädgårdsanläggningarna stod för större delen av vattenbyggnationen i landet vid 1600-talets andra hälft (Dahl 1995, s 235f). Som förebild för den svenska trädgårdskonsten var Ludvig XIVs Versailles som påbörjades år 1662 under ledning av trädgårdsarkitekten André Le Nôtre (som gett upphov till den sk. Le Nôtre stilen). Vattenkonsten i Versailles framstod vid tiden som ett rent underverk. Vattnet drevs av en enorm pump som hade en effekt på mellan 120-150 hästkrafter. Tekniken till pumpen var dock känd sedan tidigare och är samma teknik som användes vid ex. Uppsala slott (Dahl 1995, s 236).

Figur 6. Jean de Vallées första generalplan för Ekolsund utarbetad efter beställning av Magnus Gabriel de la Gardie 1652. Planen är orienterad mot väster. Ur Roosval 1932, s 205. Uppsala universitetsbibliotek.

På 1650-talet var den främste trädgårdsarkitekten i Sverige Jean de la Vallée och då han var kunglig trädgårdsarkitekt hade han nästan monopol på storskaliga slottsträdgårdar. Hans främste konkurrent kom att bli Nicodemus Tessin d.ä. Karakteristiskt för de la Vallée var utnyttjandet av nivåskillnader, många vattenkonster och skiftande former i rumsbildningarna (se figur 1). Magnus Gabriel De la Gardie kom att bli de la Vallées största uppdragsgivare med anläggningar som Ekolsund, Ekholmen och Venngarn i Uppland. Magnus De la Gardie erhöll Ekolsund som förläning 1652 och de la Vallée utarbetade en generalplan för trädgårdsanläggningen. Grundidén med de la Vallées trädgård var en korsformad plan med långa parallella alléer som förenade slottet och Hjalstaviken (figur 6, Olausson 1997, 166f).

De la Gardie förlorade dock besittningsrätten till Ekolsund 1654 och de la Vallée utarbetade en ny generalplan till den nygamla ägaren Clas Tott (figur 7). I den nya planen var mängden vattenkonster och dammar påtaglig, liksom olika terrasser vilka framhävde platsens nivåskillnader. En nyhet i Sverige var anläggningens kaskader. Den stora mängden vattenkonster krävde utländsk expertis och franska fontenörer inkallades till Ekolsund (Olausson 1997, s 167f).

Figur 7. Jean de la Vallées andra generalplan för utformandet av Ekolsunds trädgård med mycket vattenkonster och dammar samt betonade nivåskillnader. Planen utarbetad 1654 för Clas Tott. Planens överkant orienterad mot väster. Ur Olausson 1997, s 167. Kungliga biblioteket.

Clas Tott tröttnade på de la Vallée och anställde Nicodemus Tessin d.ä 1661. Tessin utgick ifrån de la Vallées förslag i sin generalplan för Ekolsund, troligen för att anläggningsarbetet med trädgården redan påbörjats. Tessins plan betonade anläggningens längdaxel liksom gav parterrer och boskeér tydligare kvarter (figur 7). Antalet dammar och vattenkonster utökades och en 700 m långsträckt kanal väster om slottet lades till (Olausson 1997, s 172). Kanalen fungerade inte bara som ett estetiskt inslag utan också som en vattenreservoar för vattenkonsterna. För att kunna reglera vattenflödet till vattenkonsten krävdes två större kommuniserande brunnar samt ett ledningssystem av

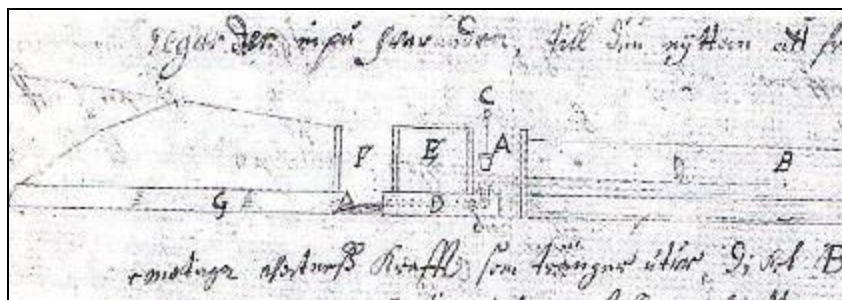

trästockar. Vattenkonsterna i Ekolsunds trädgård byggdes under ledning av den franska fontenören Pierre Grandmaison, frånsett kanalen som byggdes av Hoffwenius (se nedan). Arbetet vid Ekolsund var ovanligt omfattande för att gälla en privatperson, vilket också i slutändan kom att ruinera Clas Tott. År 1670 pantsattes Ekolsund och anläggningen kom sakta att förfalla (Olausson 1997, s 172).

Under den kunglige trädgårdsmästaren Johan Hårlemans ledning genomfördes arbeten med broderiparterren under slutet av 1600-talet. Under frihetstiden var sonen Carl Hårleman det helt dominerande namnet inom svensk trädgårdskonst. Han kom även att vara inblandad i förändringar på Ekolsunds slott. Under Carl Hårlemans ledning byggdes de exedraformade stallängorna 1739. Carl Hårleman utarbetade även en ny generalplan för Ekolsunds trädgårdsanläggning. I den tonades de äldre kantiga formerna ned och en förenkling av anläggningen genomförs. Ekolsunds påkostade och stora vattenkonster blev till sist för dyra att underhållas, varför flera av dem revs under mitten av 1700-talet (Olausson 1993, s 395ff).

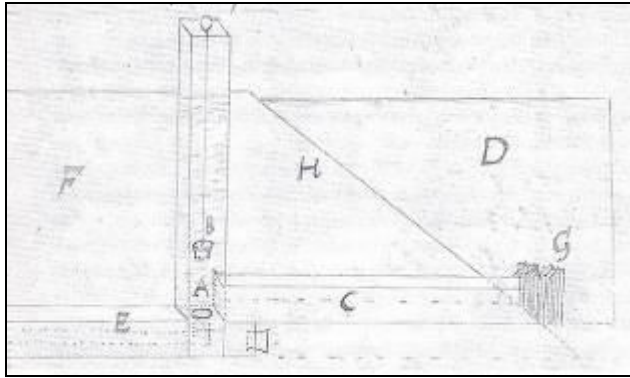
Ekolsunds vattenkonster

Nicodemus Tessins underarkitekt vid Ekolsunds slott var Eric Hoffwenius som var en av Olof Rudbecks Uppsalastudenter. Bevarade brev finns mellan Hoffwenius och Clas Tott där man kan följa konstruktionen av Ekolsunds vattenkonster (Översikt i Wollin 1931, s 44ff, Original RA, Tottska samlingen). Den kanal som Hoffwenius konstruerade sydväst om slottet fungerade som en vattenreservoar för vattenkonsterna. Kanalens vatten fylldes på av en sankmark väster därom. I kanalens västra del fanns en damm och mellan denna damm och kanalen fanns en fördämning. Hur vattnet reglerats från dammen och vidare till fontänerna är okänt (Dahl 1995, 2237).

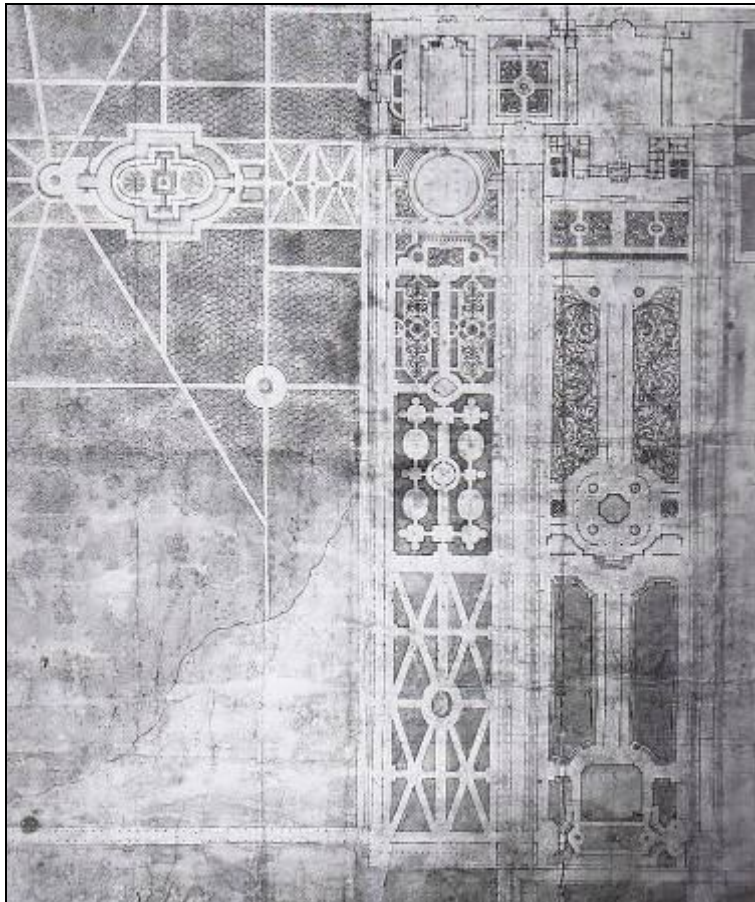

Figur 8. Eric Hoffwenius ritning av anordning för reglerandet av vatten till trädgårdens vattenkonster. Ur Dahl 1995, s 238. Brev mellan Hoffwenius och Tott 20/10 1666. Riksarkivet.

För att reglera vattnet mellan kanalen och dammen konstruerades två kommunicerande brunnar. Konstruktionen medförde att inte mer vatten än vad som kunde rinna vidare släpptes på från kanalen (figur 8). Hoffwenius hade dock inte beräknat att sankmarken som försåg kanalen med vatten kunde svämma över. Detta hände dock efter häftiga regn hösten 1667. Efter denna händelse byggde Hoffwenius utskov vid flera dammar, där vattnet kunde rinna ut om vattennivån blev för hög. Mellan parkens olika dammar reglerades vattnet genom en slags anordning som kallas munk (Dahl 1995, s 237f, figur 9).

Figur 9. Ritning av en munk i Ekolsunds slottsträdgård upprättad av Eric Hoffwenius. Munken är den anordning som reglerade vattenflödet mellan olika dammar. Ur Dahl 1995, s 238. Brev mellan Hoffwenius och Tott 20/10 1666. Riksarkivet.

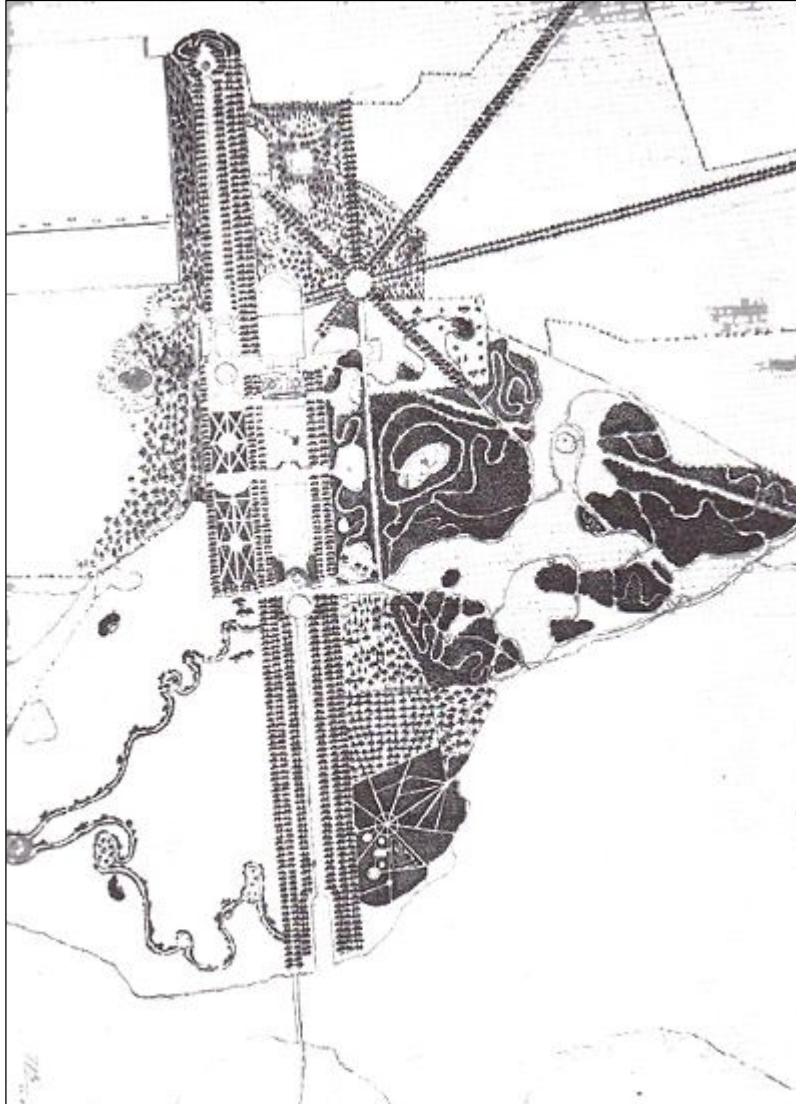
Figur 10. Nicodemus Tessins d.ä. reviderade generalplan för Ekolsunds trädgård utarbetad 1667. I förslaget framgår önskan om en tydligt markerad mittaxel och ett större mått av enhetlighet och symmetri. Planen är orienterad mot väster. Ur Olausson 1997, s 173. Original Uppsala universitet.

Den engelska parken

Ekolsunds nya glansperiod inleddes genom Gustav III som erhöll anläggningen i gåva 1749, då endast tre år gammal. Under Gustav III:s tid anlades en ny trädskola med importerade träd och parterren fick en enklare utformning. Han ägnade trädgården mycket stor uppmärksamhet och ritade egna förslag i enlighet med den nya tidens ideal, den engelska parken (Olausson 1993). Parnassen, öster om slottet närmast Hjälstaviken underhölls under Gustav III:s tid då kungen brukade inta sin kvällssupé samt ordna fester i denna del av slottsträdgården (Olausson 1993, s 401). Gustav III:s största förändring av Ekolsunds barockträdgård rörde den dittills orörda norra delen av parterren. På denna yta ville kungen anlägga en öppen ängsmark med slingrande gångvägar, samt ett tempel. Ett förslag utarbetades 1775 då kungen planerade

ett karusellspel (sentida tornerspel) vid Ekolsund. Inför denna festlighet ville kungen att Djurgården norr om slottet skulle integreras i anläggningen och området utformades på ritningen som ett engelskt parklandskap. Endast en mycket liten del av kungens förslag kom dock att realiseras. År 1777 erhöll Gustav III Drottningholm och kungen intresserade sig inte mer för Ekolsund eller dess trädgård (Olausson 1993, 406ff).

Figur 9. Gustav III:s förslag 1775 till förändring av Ekolsunds slottsträdgård gjord efter tidens rådande ideal genom anläggandet av en engelsk park. Kartans överkant är mot väster. Ur Olausson 1993, s 403. Original Krigsarkivet, Stads och fästningsplaner, Ekolsund 4.

Dagens parkanläggning

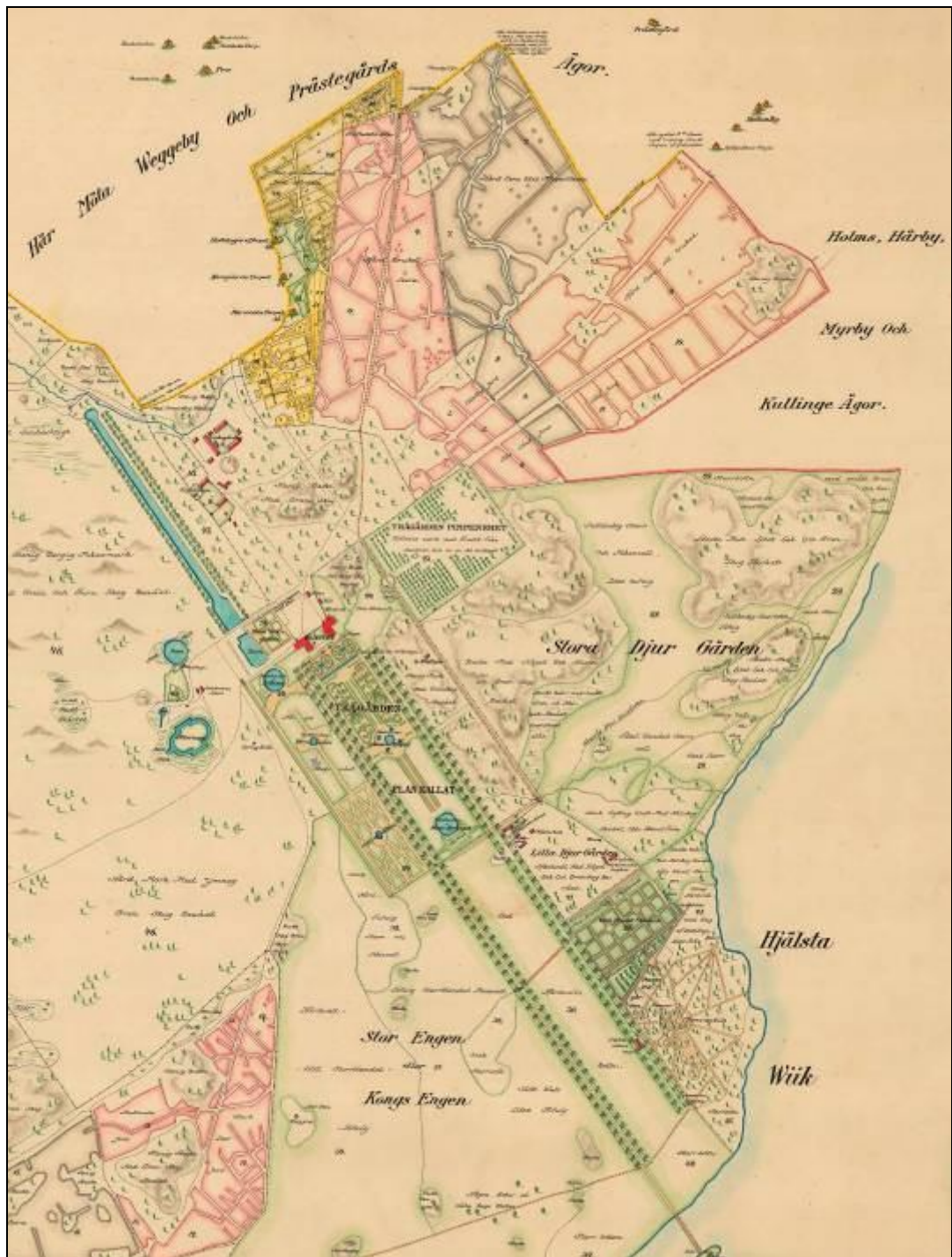
Inte mycket av den storslagna barockträdgården finns kvar vid Ekolsund idag (figur 12). Parkanläggningen har trots allt bibehållit stor del av sin grundstruktur med parterrer och boskéer, dock har parkanläggningen skadats av dragningen av väg 263 (gamla E18) som skurit rakt igenom den norra boskén (Lagerström et al 1998). Parkens huvudentré ligger ca 500 m öster om

slottet i anläggningens södra dubbelallé (figur 12). Dubbelallén löper vidare öster ut ned mot Mälaren. Parterren framför slottet utgörs idag av gräsvall och avslutas av en hög uppbyggd vall. Väster om vällen finns antydningar till en damm, den forna dammen *Stora Språnget* (figur 13, *Stora vattenkonsten*). Den norra och södra boskén ter sig idag relativt anonyma och det finns inte mycket som vittnar om områdenas forna glans. Detsamma gäller för Parnassen intill Hjälstaviken och Djurgården norr om väg 263 (gamla E18). I skogsområdet söder om slottet finns ett arboretum med en mängd olika barrträdsarter som tillkom på initiativ av Carl Kempe på 1920-talet och framåt. Två av parkens vattenanläggningar från andra halvan av 1600-talet finns fortfarande bevarade. Den ena är den långsträckt stensatta kanalen sydväst om slottet och den andra är en kanalomgärdad holme eller ö där Carl och Marianne Kempe ligger begravda. Platsen bar från början namnet *Stiernan* men kallas idag *Lycksalighetens ö*. Trädgårdsanläggningens nyttoodlingar som fruktträdgård och trädskolor har till stora delar försvunnit (Lagerström 1998).

Byggnadsminnet omfattar en del av parken (figur 12) dock ej *Djurgården* och *Parnassen*. Parnassen är däremot fast fornlämning, Raä 178:1 (Husby-Sjutolft). Den privata begravningsplatsen Lycksalighetens ö är klassificerad som övrig kulturhistorisk lämning, Raä 179:1 (Husby-Sjutolft). I området finns även ett flertal fornlämningar i form av vägmärken, minnesmärken (ordenstavlor) och runstenar (fmis).

Figur 12. Orienteringskarta över Ekolsunds slott och parkanläggning upprättad i samband med framtagandet av en vårdplan och historisk kartläggning av parkanläggningen. Vårdplanen beställdes av länsstyrelsen i Uppsala län och genomfördes av Sveriges Lantbruksuniversitet, SLU, 1998 (Lagerström et al 1998). Den röda linjen markerar gränsen för byggnadsminnet.

Figur 13. Del av kopierad karta över Ekolsunds slott från 1725, uppräddad av L. Larsson. Kartans överkant orienterad mot nordväst. Lantmäterimyndighetens arkiv 03-hus-70.

Undersökningen – genomförande och resultat

Arbetsföretaget

Under mars och april 2010 utfördes schaktningsarbeten för nya VA-ledningar i Ekolsundsområdet. I samma schakt lades även datakabel ned. Den övervakade schaktsträckan var endast en mindre etapp i ett omfattande VA-projekt i Enköpings kommun. Schakten följde de projekterade sträckorna utan avvikelser. Schaktningsövervakningen skedde endast inom det byggnadsminnesförklarade området.

Övervakningen skedde kontinuerligt under arbetets gång efter kontakt med maskinist Urban Gustavsson på Add-schakt i Enköping. Grävarbetet utfördes med en stor hjulburen grävmaskin. Schaktet hade en dagöppning på ca 2,1- 2,5 m och djupet var i den ena delen ca 1,6 m under marknivå och i den andra delen ca 0,7-0,9 m under markytan. De uppgrävda jordmassorna lades på schaktkanten och när VA-ledningar och datakabel lagts ned i marken lades schakten igen. Arbetet inleddes i mars när marken fortfarande var snötäckt. Det var dock inte tjäle i marken mer än på ett fåtal ställen.

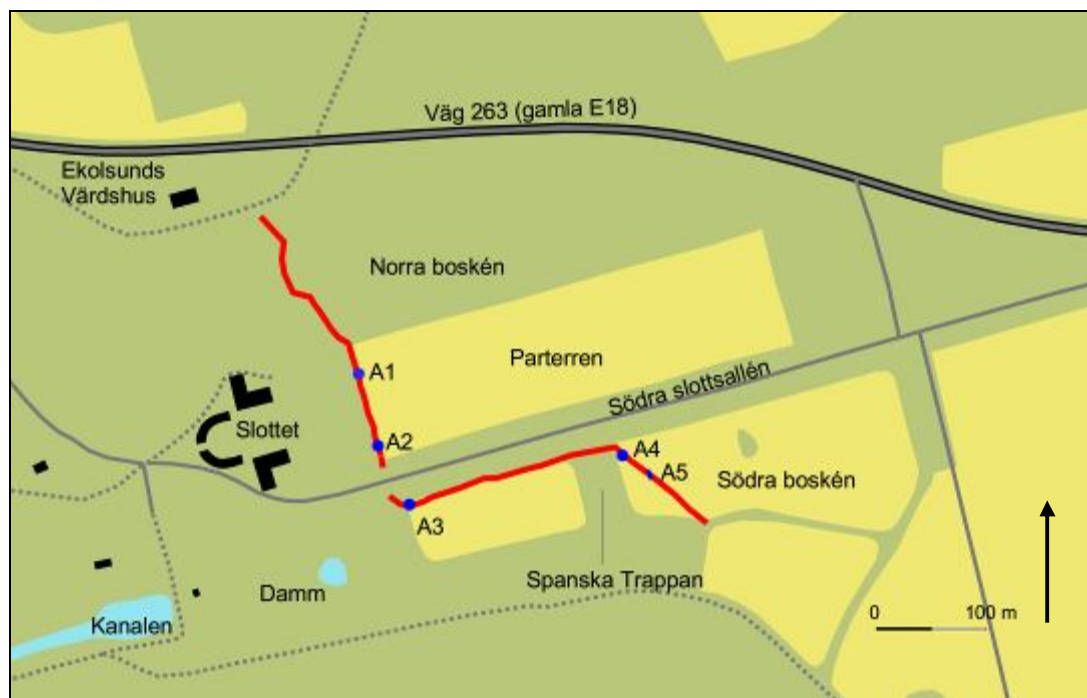

Figur 14. Schaktning över den vidsträckta parterren öster om slottsbyggnaden. Parterren sluttar svagt mot öster ned mot Hjalstaviken och omges av en dubbelallé i söder och norr. Foto mot öster, Anna Ölund Upplandsmuseet.

Arbetet dokumenterades genom beskrivning, ritning och fotografering. Inmätning av schaktens placering liksom av påträffade lämningar gjordes med hjälp av en GPS, GeoExplorer XT. Höjdmätningar gjordes ej, då inga fasta höjdvärden fanns att tillgå.

Schakt

Arbetet påbörjades i norra boskén, nordöst om slottsbyggnaden, vid parkeringen för Ekolsunds vårdshus. Därefter löpte schaktet genom norra boskén och över parterren. Vid parterrens södra kant gjordes ett avbrott i schaktningen. Schaktet påbörjades på nytt i södra boskén. Detta parti har inte schaktningsövervakats p.g.a problem med tjäle och därefter problem med trädrötter från södra alléns träd. Schaktningen genom södra boskén påbörjades i väster och löpte vidare mot öster och sydöst. Sammanlagt berördes en sträcka på ca 630 m av den arkeologiska schaktningsövervakningen.

Figur 15. Översiktsplan över Ekolsunds slott och närmaste omgivningar. Röd linje markerar schaktets sträckning och blå punkter markerar påträffade objekt.

Norra boskén

Den norra boskén är i dag trädbevuxen av höga ädellövträd. Denna del av slottsträdgården är idag genombruten av gamla E18, nuvarande väg 263. När vägen byggdes är oklart, men flygfoton från 1945-talet visar att vägen fanns redan då (Lagerström et al 1998, s 24f). Norra boskén tycks ha lämnats orörd under hela 1600-talet. Först under 1770-talet utarbetade Gustav III ett förslag för den norra boskén och då utstakades slingrande gångar för den engelska parken (Olausson 1993). Hur långt man kom i dessa planer är oklart. Boskén har troligen varit kontinuerligt trädbevuxen (Lagerström et al 1998, s 27).

Figur 16. Schaktet genom norra boskén. I bakgrunden syns slottets norra flygel. Foto mot söder, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Schaktet var 2,1 m brett i ytan och 1,6 m djupt den västra delen och 0,7-0,9 m djupt i den östra delen (figur 16). Schaktet genom denna del var slingrig för att undvika stående träd. Matjordslagret uppgick till 0,3 m och under detta fanns endast hård glacial varvig lera. Inget av antikvariskt intresse kunde observeras i schaktet genom den norra boskén.

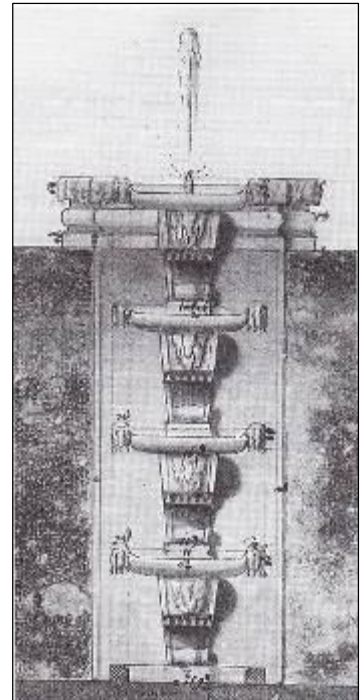

Parterren

Den yta som idag kallas för parterren benämndes förr som *Plan*. Den utgörs av en 500 x 100 m stor gräsyta som sluttar svagt åt öster. Idag finns endast en försänkning i gräsytan på parterrens östra del vilken vittnar om den damm som funnits här. På ytan finns också tre moderna brunnar. I väster angränsar parterren mot den nedre terrassen och nivåskillnaden mellan dessa ytor är påtaglig, vilket idag framträder som en slänt. Här fanns på 1600-talet vattenkaskader där vatten rann nedför slänten i uthuggna stensålar. Vattnet hamnade till sist i en smal kanal som löpte i nordsydlig riktning längs parterrens västra kant. På Lindgrens karta från 1725 står att 10 av 25 kaskader var färdigställda och 1741 framgår av Lars Salvius beskrivning av anläggningen att bara åtta av dem var igång (Lagerström et al 1998, s 20 och 77). Kanalen och kaskaderna revs under Gustav III:s tid och ersattes med apparer (X-formade ramper), vilka man idag kan se spåren av (Lagerström et al 1998, s 20). Dessa kunde dock inte iakttas vid undersökningstillfället p.g.a. tjockt snötäcke.

På Lindgrens karta från 1725 (fig omslag och fig 28) framgår parterrens utseende. Ytan gränsar i väster till en uppbyggd vall och en damm som från början kallades *Stora Språnget* men som också benämns *Stora Vattenkonsten* (Lagerström et al 1998, s 68ff). I parterrens mitt i gränsen mellan broderiparterren och den enklare östliga delen fanns det mycket påkostade vattenkonsten *Amorröret* (även kallad *Amoureux*). I denna vattenkonst rann vattnet mellan fyra förgyllda lejonhuvuden. I de fyra mindre bassängerna som låg runt den större, sprutade vatten ur tolv förgyllda änglahuvuden (Wollin 1931). Vattenkonsterna på parterren var mer imponerande än västmaterialet. På ytan har även trädgårdskonst i form av träpyramider och stenobelisker stått (Wollin 1931). Kartmaterialet visar att parterrens avancerade vattenkonster försvann under 1770-talet.

Schaktet över parterren löpte från norr till söder, nedanför slänten till den nedre terrassen, längs parterrens västra kortsida. Schaktet var precis som i norra boskén 2,1 m brett och 0,7-1,6 m djupt. Matjordslagret var ca 0,4 m tjockt och under detta framkom ljus varvig lera i schaktets norra del. Efter ca 15 m ifrån norr sett ändrade det naturliga markskiktet karaktär och utgjordes istället av grus och sten med inslag av större gråsten. Under detta framkom relativt sprött berg. Schaktet löpte på de partier där berg i dagen påträffades ned till bergets nivå, som ytligast var detta 1,2 m under markytan. För att kunna anlägga VA-ledningarna på detta parti har vissa mindre sprängningsarbeten genomförts.

Figur 17. Förslag till parti av kaskad i Ekolsunds trädgård. Okänd upphovsman. Ur Olausson 1997, s 172. Kungl. biblioteket.

Figur 18. Schaktning över parterren vid Ekolsunds slott. Lägg märke till nivåskillnaden mellan parterren och den bakomliggande nedre terrassen. Det var nivåskillnaden och det självtryck för vatten som skapades som möjliggjorde de avancerade vattenkonster som funnits i trädgården. Foto taget från *Vallen* mot väster, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

A1-Järnring

I schaktet över parterren påträffades en järnring. Ringen var 0,2 m i diameter och 0,08 m tjock. Den påträffades ca 0,75 m under markytan och hade rester efter trä på insidan. Ingen tydlig nedgrävningskant eller rester efter trästock var möjlig att se. Järnringen har sannolikt hållit ihop en urborrad trästock som lett vatten till parterrens vattenkonst. Vattnet har hämtats från den stora och långa kanal som finns sydöst om slottet och som fungerat som vattenreservoar. Ekolsunds topografiska förhållanden har möjliggjort att vattnet fått självtryck. Möjligen har vattnet letts från kaskaderna och kanalen nedanför den nedre terrassen och vidare ut till vattenkonsten Amorröret på parterren.

A2- Fundament

I södra delen av schaktet över parterren påträffade ett fundament. Det framkom ca 0,35 m under markytan i övergången mellan matjorden och den underliggande opåverkade marknivån. Fundamentet skadades delvis i ena kanten av maskinen vid grävningsarbetet. Det hade en rektangulär ursprunglig form ca 0,7 x 1 m och 0,1 m högt. Fundamentet utgjordes av ljusgult kalkbruk med porös ovansida och sidor, men med en kompakt och hård kärna. I bruket syntes prickar av tegel och småsten. Vid undersökningstillfället var det tjäle vid detta parti och ingen nedgrävningskant var möjlig att se. Då fundamentet utgjordes av kalkbruk var det troligen ämnat att stå över marknivå och inte vara övertäckt av jord. Att säga något om fundamentets funktion eller brukningstid låter sig svårligen göras. Fundamentet kan vara från såväl 1600-tal som 1800-tal. Dess placering tycks vara ursprunglig, då det ligger helt plant. Gissningsvis har fundamentet burit upp någon form av trädgårdskonst förslagsvis en urna, staty eller annan utsmyckning.

Figur 19 och 20. A1- Järnring (tv) resterna efter vattenkonst i form av en järnring vilket hållit ihop en urholkad och delad trästock. A2- Fundament (th) resterna efter ett rektangulärt kalkbruksfundament som möjligen burit upp någon form av trädgårdskonst.

Södra boskén

Södra boskén är idag en öppen gräsyta som begränsas i norr av den södra dubbelallén och i söder av en bäck som rinner mellan boskén och det högre belägna Arboretum. Den södra boskén avdelas i mitten av en fyrradig lindallé kallad *Spanska Trappan* (även kallad *Spanska Himmeln*), som står i 90 graders vinkel mot den södra allén (figur 15). En nivåskillnad finns i södra boskén där ytan väster om Spanska Trappan är något högre belägen (Lagerström et al. 1998, s 31). Det enda som är synligt av den södra boskéns vattenkonster från slutet av 1600-talet är en fördjupning i marken i den östra delen av boskén.

Clas Tott ville förändra den södra boskén avsevärt och på 1670 hade marken iordningsställt och boskéns västra vattenkonst *Peruken* var färdigbyggd. Kring vattenkonsten var hög hagtorn planterad. Vid Stjärnboskén i den östra delen av södra boskén fanns den ovala vattenkonsten *Gåsen*. Denna del av boskén var planterad med lönnar (Wollin 1931). Den södra boskén har alltså inte haft låga släta planteringar såsom parterren, utan beskrivs som ”något skogsväxt” (figur 28). I södra boskén utspelade sig Gustav III:s karusellspel 1776. Trädstammarna i Spanska Trappan ska ha använts som rännarbanor för deltagarna i detta tornerspel (Söderberg 1967, s 152).

Schaktet genom södra boskén grävdes från väster till öster. I den västra delen följde schaktet den södra allén fram till Spanska Trappan. Öster om Spanska Trappan vek schaktet av mot sydöst. Schaktbredden i södra boskén var något bredare än på övriga ytor i slottsträdgården. Schaktet var 2,5 m brett och 0,7-0,9 m djupt i den norra kanten och 1,6 m djupt i den södra kanten. Matjorden i den södra boskén var omblandad och innehöll ett flertal odlingshorisonter. Matjordslagret var mycket tjockt ca 0,8-0,9 m under marknivå. Möjligen har detta uppstått genom att matjord påförts inom ytan.

Odlingshorisonterna utgjordes av lucker grå lera, ljus gråbrun i ca 0,1-0,2 m tjocka stråk. Under dessa tjocka odlingshorisonter fanns opåverkad varvig ljus glacial lera. Inga prov togs i odlingslagren, då detta inte motsvarade undersökningens syfte och det är oklart vad och vilken tidsperiod lagren representerar.

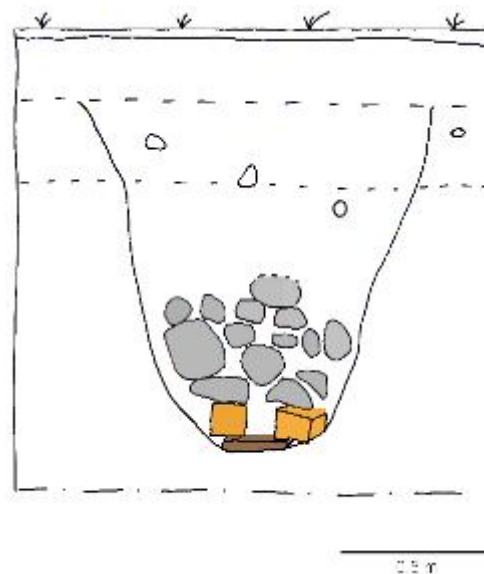
Figur 21. Schaktet genom södra boskén som i dess västra del löpte parallellt med den södra slottsallén. I fonden syns den fyrradiga lindallén *Spanska Trappan*. Foto mot öster, Anna Ölund Upplandsmuseet.

A3-nedgrävt dike

I schaktets allra västligaste del påträffades en nedgrävning som var ca 1 m bred i ytan och 1,4 m djup. I den övre delen fanns omrörd varvig lera och på ca 0,8 m djup påträffade ett lager sten av 0,1-0,2 m stora stenar. Under stenarna framkom tegel som placerats så att ett dike eller kammare bildats. Under teglet låg en 0,25 m bred träplanka (figur 22 och 23). Konstruktionen har byggts för att transportera vatten, vilket den vid undersökningstillfället fortfarande gjorde mycket bra. Teglet utgjordes välbränt stortegel av bra kvalité med måtten 30 x 14 x 7 cm.

Det är oklart vad man kallar en konstruktion som denna. Det är en form av kanal då man syftar till konstgjord vattenväg som har till uppgift att transportera vatten. En kanal bör dock ha en öppen vattenspegel. Här har istället benämningen dike använts. Dock är inte dess uppgift att dränera överskottsvatten i området utan transportera vatten från en punkt till en annan. Vattnet har troligen transporterats från vattendammen *Lillian* (figur 13 och 28) strax väster om A3. Detta område ligger också betydligt högre än södra boskén vilket bör ha medfört ett högt vattentryck. Möjligen har vattnet letts vidare över till vattenkonsten Amorröret på parterren, då konstruktionens riktning var närmast nord-sydlig. I detta område observerades relativt mycket tegelkross i matjordslagret vid schaktningen. Ingen mer konstruktion eller övriga fynd påträffades dock.

Figur 22 och 23. A3- Nedgrävt dike i södra boskéns västra del. I denna konstruktion har vatten transporterats, möjligen till vattenkonster på parterren. Foto mot sydväst, Anna Ölund Upplandsmuseet.

A4-järnringar och spår av trärör

Strax sydväst om trädallén Spanska Trappan i södra boskéns mellersta del påträffades tre järnringar av grävmaskinisten. När fynden framkom kontaktades Upplandsmuseet och fynden har alltså inte påträffats in situ. En av järnringarna förstördes vid grävarbetet, men dess ursprungliga mått uppskattas till ca 0,40 m i diameter. Den andra järnringen mätte även den 0,40 m i diameter och var 0,06 m hög och den tredje ringen var 0,21 m i diameter och ca 0,08 m hög.

Järnringarna påträffades ca 1,2 m under marknivå i lucker glacial lera. I schaktkanten syntes ett hål i den glaciala leran. I detta hål har en trästock legat som vid undersökningstillfället multnat bort. Det var ej möjligt att se någon nedgrävningskant eller skiftning av leran ovanför läget för träröret. Detta betyder att grävarbetet och nedläggningen av träröret gått fort och matjord och steril lera ej blandats i så stor utsträckning. Det betyder också att röret troligen inte grävts upp för att underhållas. Det enda som fanns kvar som spår efter stocken var järnringarna och tomrummet i lera. Vid undersökningstillfället strömmade vattnen fram ur detta hål. Vattnet kommer från den bäck som rinner längsmed den södra boskéns södra gräns. Troligen har den bortmultnade trästocken försett vattenkonsten Gåsen i boskéns östra del med vatten (figur 28).

Figur 24. Ett hål i den omgivande leran var det enda som återstod av det trärör som försett södra boskéns vattenkonster med vatten. I detta tomrum som fortfarande transporterar vatten hade trädrötter letat sig ned. Foto mot väster, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

A5-trärör

Öster om trädallén Spanska Trappan i södra boskéns östra del påträffades ett trärör i schaktet. Träröret var relativt välbevarat. Det låg 0,75 m under marknivå i den västra schaktväggen och 0,85 m under marknivå i den östra. Träröret hade alltså en viss lutning mot öster och låg i närmast öst-västlig riktning.

Figur 25. Bevarat trärör som transporterat vatten till vattenkonsten *Gåsen* i södra boskén. I bakgrunden syns dels den södra slottsallén (th) och dels den fyrradiga lindallén *Spanska Trappan*. Foto mot norr, Anna Ölund Upplandsmuseet.

Träröret utgjordes av en urholkad granstock som hade en diameter på 0,35 m. Ytveden var tunn, ca 2-4 cm. Sammanlagt frilades ca 3,2 m av träröret. I den västra schaktväggen satt en järnring, liknande de som påträffats vid A1 och A4. Cirka 10 cm bredvid järnringen fanns rester efter ytterligare en järnring. Båda dessa järnringar har troligen suttit utanpå varsin trästock. Trästocken med den mindre ringen har troligen passats in i en större stock med en järnring av större diameter (se vidare fynd och figur 27). Ingen nedgrävningskant eller färgförändring i lerlagren kring stocken var möjligt att upptäcka. Troligen har nedgrävningen av träröret skett utan matjordsinblandning och utan ytterligare uppgrävning av röret. Träröret har sannolikt transporterat vatten till vattenkonsten *Gåsen* som låg i södra boskén från mitten av 1600-talet till 1770-talet.

De framkomna resterna efter träröret bedömdes inte utgöra tillräckligt med material för en dendrokronologisk datering. Ingen annan dateringsmetod lämpar sig heller för denna typ av sentida lämningar. I och med att VA-ledningen lades ned förstördes träröret den dokumenterade biten. De båda järnringarna lämnades på plats och tillvaratogs ej.

Figur 26. A5. Urholkad trästock av gran med järnring. Denna och ett flertal liknande trästockar har fungerat som vattenrör, vilka försett Ekolsunds slottsträdgårds vattenkonster med vatten. Foto mot väster, Anna Ölund Upplandsmuseet.

Fynd

I Ekolsunds slottsträdgård påträffades sammanlagt sex järnringar som hållit ihop urholkade trästockar. Järnringarna var i två olika storlekar. De tre mindre hade en diameter på 20-21 cm och var 8 cm tjocka. De var mycket tunna och hade ett välvt tvärsnitt. Endast två av de större ringarna var möjliga att mäta. De var ca 40 cm i diameter och 5 cm tjocka och ca 1 cm höga. Järnringarna tycks vara vällda och har troligen slagits på stockarnas ändor. Den välvda formen på de mindre ringarna kan tyda på att de tillverkats av valsade järnstycken. Deras storlek och utseende pekar mot att de producerats i flertal, efter standardiserade mått. Två av järnringarna, en stor och en liten har konserverats. Övriga järnringar har inte tillvaratagits. Vid undersökningen påträffades även ett kalkbruksfundament samt tegel. Dessa har inte tillvaratagits.

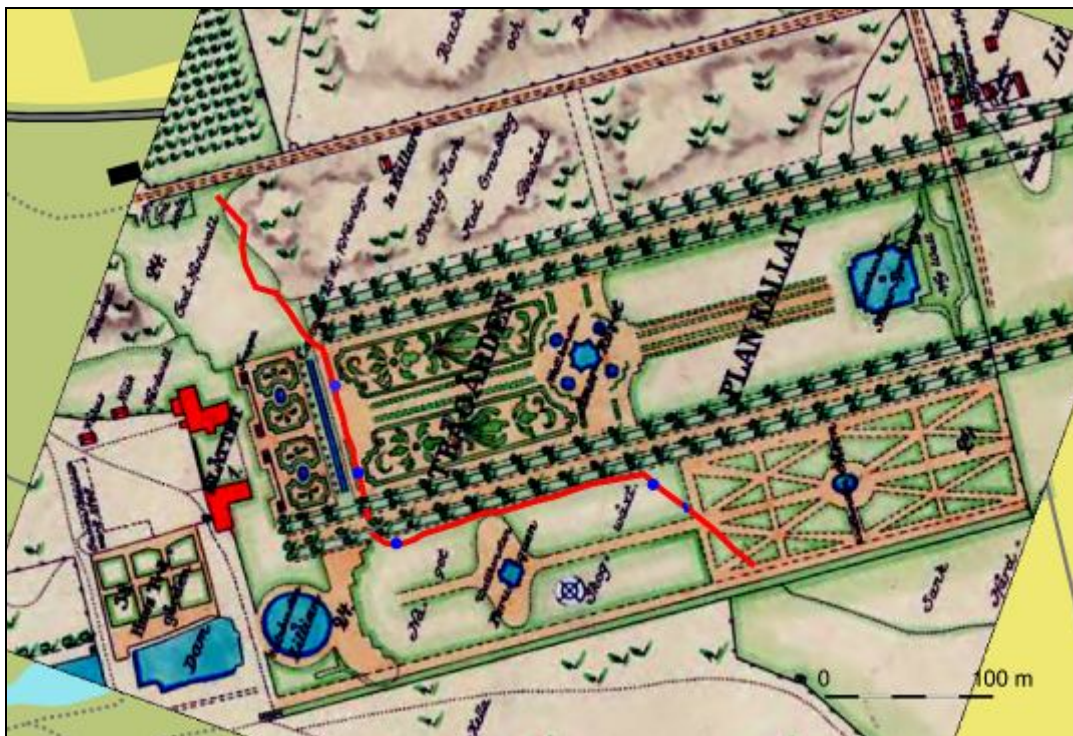
Figur 27. Järnringar påträffade vid A1 och A4. Järnringarna har suttit runt urholkade trästockar som fungerat som vattenrör. Järnringarna tycks vara gjorda i två storlekar. Foto Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Diskussion

En studie av kartmaterialet över Ekolsunds slottsträdgård gjordes i samband med rapportskrivandet. Möjligen hade rektifierade historiska kartor varit till hjälp i fält, särskilt om syftet med undersökningen hade varit studiet av olika vegetationsskikt och trädgårdsgångars placering etc. Det finns dock alltid en risk att kartor och ritningar kan komma att styra den arkeologiska tolkningsprocessen av fysiska lämningar. Alltså inte en risk som funnits i detta fall.

Figur 28. Rektifiering av Lars Lindgrens karta (03-hus-70 LMA). I bakgrunden syns dagens fastighetskarta. Den röda linjen markerar grävda schakt och de blå prickarna på den röda linje markerar platsen för påträffade anläggningar, för nummer och beskrivning se ovanstående kapitel.

Vattenledningssystemet

Det historiska kartmaterialet från platsen är relativt omfattande liksom det skriftliga källmaterialet. Tillsammans ger dessa källor en mycket god bild av hur trädgården vid Ekolsunds slott var gestaltad. Som framgår av kartmaterialet har vattenkonsterna i trädgården varit omfattande, avancerade och mycket påkostade. Tack vare Ekolsunds väl tilltagna markyta och tillgång på vatten i närområdet var det möjligt att skapa vattenkonster med självtryck. Vattenkonsterna skapades enligt fransk förebild av en fransk fontenör, Pierre Grandmaison (Olausson 1997, s 172). Det är känt att kanalen sydväst om slottet byggts som vattenreservoar för fontäner, kaskader och övriga vattenkonster. Det är också känt att vattnet transporterats till respektive

vattenkonst i trästockar. I beskrivningen till Lars Lindgrens karta från 1772 framgår att ”trädan wattnet genom nedgrafne Trummor i jorden blifwer framfört”(LMV B29-1:2) Magnus Olausson har angivit att ekstockar användes för ändamålet (Olausson 1997, s 172). Den arkeologiska schaktningsövervakningen har visat att det inte är ek som använts utan gran. Både gran och furu fungerar mycket bra som vattenrör och troligen är det dessa träslag som främst använts för transport av vatten på våra breddgrader.

Hur vattenledningssystemet vid Ekolsund slottsträdgård varit konstruerat är till största del okänt. Eftersom kanalen fungerat som vattenreservoar torde ledningarna utgå ifrån denna för att under mark leta sig fram till respektive vattenkonst. För att förse alla trädgårdens vattenanläggningar borde det funnits ett relativt omfattande system av trästockar. Det dike som påträffades i södra boskén har troligtvis haft samma funktion som ett trärör. I diket borde ungefär samma mängd vatten fått rum som i ett trärör. Liknande dikesanordningar för vattensystem har påträffats i slottsträdgården vid Strömsholms slott (Frost & Jonsson 2002).

Bevarandegrad

De påträffade arkeologiska objektens bevarandegrad skiftade avsevärt. Två av tre trärör hade mulnat bort helt. Det enda som fanns bevarat av dem är de järnringar som hållit ihop dem. Utan fynden av järnringarna skulle man svårligen se att det legat ett trärör i marken, då det inte heller fanns några skiftningar i den omgivande leran. Ett rör, A5 var dock i gott skick och relativt välbevarat. Orsaken till skillnaden i bevarandegrad är oklar. Samma träslag borde ha använts och rören är anlagda i fuktig glacial varvig lera vilket borde ha skyddat träet från nedbrytning. Möjligen är det graden av vattengenomströmning som påverkat trästockarnas bevarandegrad.

Järnringarna

Järnringarna som suttit runt trästockarna har troligen haft som syfte att hålla ihop konstruktionen och minska risken för läckage. Järnringarna förekom i två olika storlekar, med en diameter på 20 respektive 40 cm. Troligen har trästockarna utformats som en långsträckt kon, större i ena ändan och mindre i den andra. Den mindre delen har sedan kilats in i den större delen på nästa stock så att ett ledningssystem bildats. Sannolikt har de mindre järnringarna varit fästa i ändan på stockens smala del och de större ringarna i ändan på stockens tjocka del. Fynd av järnringarna vid A5 tyder på detta förhållande. Även fynd av trästockar efter vattenledningssystemet för fontänerna i Kungsträdgården i Stockholm tyder på att järnringar hållit ihop konstruktionen (figur 29). Denna teknik att bygga ledningsrör förklarar också varför de mindre järnringarna i Ekolsund är så tunt drivna och välvda, medan de större inte försetts med samma arbetsinsats. De mindre ringarnas utseende kan tyda på att de valsats och troligen tillverkats i flertal efter standardiserade mått.

Samtida jämförelsematerial

Det finns ganska gott om samtida jämförelsematerial i fråga om vattenrör. Ofta rör det sig just om vatten till fontäner och andra vattenutsmäckningar i både offentliga och privata miljöer. Vattenrör har inte bara gjorts i trä utan

även keramik, järn och olika cu-legeringar förekommer (*Historiska museets föremåls-samling*).

Trärör efter vattenkonster har påträffats vid arkeologiska arbeten i Birger Jarlsgatan i centrala Stockholm. Dessa trärör har transporterat vatten från Stora Träsket, även kallad Träsksjön som var en insjö på 1600-talet, i området mellan Odengatan och Eriksbergsplan. Träsksjön låg några meter högre än Saltsjön vilket bildade ett självtryck och vattenkraften utnyttjades också av flera verksamheter bl.a. manufakturverk och flottans repslagarbanor. Trädgårdsarkitekt Johan Hårleman (samma person som utförde förändringar vid Ekolsunds slottsträdgård) föreslog på slutet av 1600-talet att Träsksjöns vatten skulle utnyttjas till Kungsträdgårdens vattenkonster. Stora trästockar vilka fungerade som vattenledningar grävdes ned i Birger Jarlsgatan. De försörjde Kungsträdgårdens fontäner med vatten från 1690-talet till omkring 1760. Vattenledningssystemet verkar dock haft sina brister, då boende i området ofta klagat på inläckande vatten i hus och källare. Vattnet i fontänerna luktade dessutom ofta illa med obehag som följd för promenerande i parken (Fredriksson 1990).

Figur 29. Vattenrör som legat i Birger Jarlsgatan i Stockholm sedan 1690-talet och fram till 1760 forslat vatten från Träsksjön till Kungsträdgårdens fontäner. Dendrokronologisk analys visade att furustockarna fällts 1691 resp. 1692. Stockarna har utformats för att passa in i varandra med ena delen spetsig och andra delen urgröpt. Foto Monika Fredriksson 1989, SSM. (Fredriksson 1990).

I Upplandsmuseets föremålssamling finns trärör efter Olof Rudbecks d.ä. gigantiska vattenkonstprojekt i Uppsala (*Upplandsmuseets föremålssamling*). Projektet genomfördes under 1662-1666 och syftade till att ge delar av Uppsala tillgång till vatten, både sommar som vinter. Ett ledningssystem av trästockar med en sammanlagd längd på 2,5 km grävdes ned i Uppsalas gator. Rudbecks vattenledningssystem byggde på självfall där vatten pumpades upp till slottet.

Från slottet fördes vattnet till 40 tunnor som stod vid Kamphavet och därifrån gick en ledning till kommunitetet och en till botaniska trädgården. Från dessa huvudledningar fördes vatten även till en del privatbostäder. Uppsalas vattenkonster var stadens prydnad med en offentlig funktion. Vattensystemet försåg även fontänerna i Botaniska trädgården, Gustavianums trädgård och Slottsträdgården med vatten liksom en fontän på slottets borggård och en springbrunn vid Odinslund (Dahl 1995, s 117ff).

Sammanfattning

En trädgårdsarkeologisk schaktningsövervakning skedde i Ekolsunds slottsträdgård under mars och april månad 2010. Anledningen till arbetet var grävning för nedläggning av VA-ledningar. Arbetet utfördes efter beslut från kulturmiljöenheten på länsstyrelsen i Uppsala län (431-722-10, 2010-02-22). Syftet med schaktningsövervakningen var att klarlägga om det fanns bevarade lämningar efter 1600-talets trädgårdsanläggning i form av vattenkonster, och i sådana fall dokumentera dessa eller andra framkomna lämningar.

Den nuvarande slottsanläggningen skapades under 1600-talets andra hälft av Clas Tott som var ägare till Ekolsund 1640-1652 samt 1654-1670. Parkanläggningen upprättades efter ritningar av Nicodemus Tessin d.ä. efter franska förebilder med påkostade arrangemang som parterrer, kaskader, vattenkonster och häckförstärkta dubbelalléer. Tack vare Ekolsunds generösa markyta och rika tillgång till vatten med självtryck var det möjligt att åstadkomma vattenkonster enligt fransk förebild. Vid Ekolsund skapades det mest exklusiva Sverige kunde erbjuda av trädgårdskonst vid denna tid och parken är det första exemplet på en helt franskinspirerad anläggning i landet. Parkanläggningen hör till de bäst bevarade från Sveriges stormaktstid.

Slottsanläggningen och delar av den storslagna slottsträdgården utgör sedan 1969 byggnadsminne. Den arkeologiska övervakningen kom endast att ske inom de ytor som utgör gränsen för byggnadsminnet. Schaktet var sammanlagt närmare 630 m långt, ca 2,1-2,5 m brett och 1,6 m djupt. Schaktet löpte genom den norra boskén, nordöst om slottsbyggnaden. Schaktet grävdes vidare över parterren in i den södra boskén. Vidare grävdes schaktet längs med den norra kanten av södra boskén, för att i dess östra del svänga av mot sydöst.

Den arkeologiska schaktningsövervakningen resulterade i fynd av 1600-talets trädgård i form av lämningar efter vattenkonst, samt lämningar efter annan form av trädgårdskonst. I södra boskén påträffades ett bevarat trärör med två järnringar. Träröret har haft till uppgift att transportera vatten till södra boskéns vattenkonst. Här påträffades ytterligare tre järnringar som varit fästa på ett trärör vilken med åren multnat bort. I södra boskén påträffades också ett nedgrävt dike som troligen anlagts för att transportera vatten till parterrens vattenkonst. Vid undersökningen påträffades ytterligare en järnring till ett på parterren, liksom ett fundament, möjligen för trädgårdskonst. Resultaten av schaktningsövervakningen visar att stora delar av det vattensystem som försett slottsträdgårdens vattenkonster med vatten fortfarande finns kvar i marken. Lämningarna representerar resterna efter en av landets förnämsta barockträdgårdar.

Referenser

Litteratur

Anttila K & Flygare I, 1993. Från Mälارvik till skogsbygd. Landsbygdens kulturmiljöer i Enköpings kommun. Enköpings kulturnämnd.

Bonnier A C & Lundquist K, 1994. Historiska parker och trädgårdar - ett arv att vårda och sköta. Rapport från ett seminarium på Alnarp 21-23 september 1994. Riksantikvarieämbetet.

Bygd att vårda, 1984. Kulturminnesvårdsprogram för Uppsala län 3. Kulturmiljöer i Enköping och Håbo kommuner. Upplandsmuseet och Länsstyrelsen i Uppsala län. Uppsala.

Byggnadsminnen 1961-1978. Förteckning över byggnadsminnen enligt lagen den 9 dec 1960. Riksantikvarieämbetet 1981. Stockholm.

Dahl P 1995. Svensk ingenjörskonst under stormaktstiden. Olof Rundbecks tekniska undervisning och praktiska verksamhet. Uppsala.

Fredriksson M, 1990. Vattenvägen från Jarlaplan till Nybroviken. I Stadsvandringar. Stockholms stadsmuseum. Stockholm.

Frost K & Jonsson K, 2002. Köksträdgården vid Strömsholms slott. Trädgårdsarkeologisk förundersökning. Västmanlands länsmuseum, Kulturmiljöavdelningen . Rapport 2002:A53. Västerås.

Kjellberg J & Frost K, 2009. Grönsö trädgård, Ledningsdragning i f.d. kabinetträdgården. Arkeologisk schaktningsövervakning. Grönsö slott Raä 89:1 Kungs-Husby sn, Uppland. Upplandsmuseet rapport 2009:03. Uppland.

Lagerström T, Suneson T & Tandré A, 1998. Ekolsunds parkanläggning. Vårdplan och historik. Institutionen för landskapsplacering Ultuna. Uppsala.

Lindahl G, 1996. Den välordnade vardagen. I Bebyggelsehistorisk Tidsskrift Nr 31-32. 1996. Trädgårdar och Parker: Historia, dagsläge. Stockholm.

Olausson M, 1993. Den engelska parken i Sverige under gustaviansk tid. Stockholm.

Olausson M, 1997. Trädgårdskonsten. I Barockens konst, Signums svenska konsthistoria. Lund.

Roosval A, 1932. Svenska slott och herresäten, Uppland. Stockholm.

Syde B, 2000. Trädgårdsarkeologi, Skytteanska trädgården. Arkeologisk undersökning, Raå 88, kv Domen. Upplandsmuseet rapport 2000:13. Uppsala.

Söderberg B G, 1967. Ekolsund. Slott och herresäten i Sverige, Uppland I. Kjellberg S (red). Malmö.

Wollin N G, 1931. Ekolsund. I: Svenska trädgårdskonsten sådan den till våra dagar bevarats i anläggningar vid slott och herrgårdar. Del 2. Red Lundberg E. Arkitekturminnesföreningen. Stockholm.

Övriga källor

Historiska museets föremålssamling. www.historiska.se

fmis. Digitala fornminnesregistret, www.fmis.raa.se

Lantmäteristyrelsens arkiv
B29-1:2. Ekholmsund eller Ekolsund nr 1, Ägomätning 1725.

Lantmåterimyndighetens arkiv
03-hus-70. Kungsgården, Arealavmätning 1725.

Upplandsmuseets föremålssamling. www.upplandsmuseet.se

Administrativa uppgifter

Plats: Ekolsunds slott, Husby-Sjutolft socken, Enköpings kommun, Uppland.

RAÅ nr: 125:1

Fornlämningstyp: Övrig. Lämningar efter slottsträdgård.

Undersökningstyp: Schaktningsövervakning.

Orsak till undersökningen: Schaktningsarbeten i samband med nedläggning av VA-ledning.

Undersökningsperiod: 2010-03-08 – 2010-04-12

Arkeologisk personal, Upplandsmuseet: Anna Ölund

Upplandsmuseets dnr: Ar-120-2010

Upplandsmuseets projektnummer: 8344

Beställare: Teknikförvaltningen, Enköpings kommun.

Handläggare på länsstyrelsen i Uppsala län: Ann Segerberg

Länsstyrelsens dnr: 431-722-10

Länsstyrelsens beslutsdatum: 2010-02-22

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv

Fynd: 2 fynd förvaras i Upplandsmuseets föremålsarkiv med invnr UM42454

